

BOGANMELDELSER

Ivar Jantzen: BASIC PRINCIPLES OF BUSINESS ECONOMICS AND NATIONAL CALCULATION. G. E. C. Gad. København 1939. 170 Sider.

De sidste 20 Aargange af statsvidenskabelige Kandidater kender Dr. techn. Jantzen fra Socialøkonomisk Samfund. Denne Forening, hvis Møder hovedsagelig besøges af Fagets alleryngste Aargange, var — og er — Stedet, hvor man diskuterer økonomisk Teori, hvor man tænker Tankerne helt tilbunds og gennem Abstraktioner søger ind til Tingenes inderste Væsen. Man kunde finde det ejendommeligt, at Dr. Jantzen, der gennem lang Tid var Leder af en stor Virksomhed, kunde finde Interesse ved at færdes i denne Kreds af unge Mennesker, men det, der ligger bag, er hans store videnskabelige Interesse. Gennem disse Møder stiftede han Bekendtskab med den økonomiske Videnskabs Arbejdsmetoder og førtes derved ind i et selvstændigt Arbejde med saadanne økonomiske Problemer, som laa inden for hans Interessesfelt, og som kunde behandles med de Midler, han var trænet til at benytte.

Som første Resultat af disse Bestræbelser fremkom den store Artikel: »Voxende Udbytte i Industrien« i Nationaløkonomisk Tidsskrift 1924. Senere fulgte en Række andre Artikler og Foredrag, der med et Par Undtagelser havde det tilfælles, at de behandlede overskuelige Problemer af driftsøkonomisk Natur, og at de var udpræget teoretiske i den Forstand, at de reduceredes til saa enkle Forhold, at de kunde underkastes en eksakt Behandling.

I 1939 samlede Dr. Jantzen alle disse Artikler og udgav dem dels som et særligt Hefte af Nordisk Tidsskrift for Teknisk Økonomi dels i en engelsk Udgave under Titlen: Basic Principles of Business Economics and National Calculation. Betegnelsen Basic Principles er saare karakteristisk, fordi det gælder alle Afhandlingerne, at de netop søger ind til det fundamentale ud fra den Grundbetragtning, at kun, naar dette er klaret, har man en solid Basis for at finde Rede i det praktiske Livs brogede Mangfoldighed.

Der findes med en enkelt Undtagelse intet i denne Bog, som ikke tidligere har været trykt, og dog tror jeg, at alle, der interesserer sig for økonomisk Forskning, vil være Dr. Jantzen taknemmelig, fordi han har samlet disse Afhandling; thi de fleste af dem er af den Karakter, at man vil søge tilbage til dem for at faa klaret sine Tanker angaaende de Problemer, de behandler.

Den ældste og længste af Afhandlingerne i Voxende Udbytte, var i sin Tid et overordentlig værdifuldt Indlæg, der klarede mange Ting op, som tidligere havde været dunkle. Fra den ældre Literatur havde man i Økonomien været vant til at arbejde med Begreberne voksende, aftagende og

BOGANMELDELSER

Ivar Jantzen: BASIC PRINCIPLES OF BUSINESS ECONOMICS AND NATIONAL CALCULATION. G. E. C. Gad. København 1939. 170 Sider.

De sidste 20 Aargange af statsvidenskabelige Kandidater kender Dr. techn. Jantzen fra Socialøkonomisk Samfund. Denne Forening, hvis Møder hovedsagelig besøges af Fagets alleryngste Aargange, var — og er — Stedet, hvor man diskuterer økonomisk Teori, hvor man tænker Tankerne helt tilbunds og gennem Abstraktioner søger ind til Tingenes inderste Væsen. Man kunde finde det ejendommeligt, at Dr. Jantzen, der gennem lang Tid var Leder af en stor Virksomhed, kunde finde Interesse ved at færdes i denne Kreds af unge Mennesker, men det, der ligger bag, er hans store videnskabelige Interesse. Gennem disse Møder stiftede han Bekendtskab med den økonomiske Videnskabs Arbejdsmetoder og førtes derved ind i et selvstændigt Arbejde med saadanne økonomiske Problemer, som laa inden for hans Interessesfelt, og som kunde behandles med de Midler, han var trænet til at benytte.

Som første Resultat af disse Bestræbelser fremkom den store Artikel: »Voxende Udbytte i Industrien« i Nationaløkonomisk Tidsskrift 1924. Senere fulgte en Række andre Artikler og Foredrag, der med et Par Undtagelser havde det tilfælles, at de behandlede overskuelige Problemer af driftsøkonomisk Natur, og at de var udpræget teoretiske i den Forstand, at de reduceredes til saa enkle Forhold, at de kunde underkastes en eksakt Behandling.

I 1939 samlede Dr. Jantzen alle disse Artikler og udgav dem dels som et særligt Hefte af Nordisk Tidsskrift for Teknisk Økonomi dels i en engelsk Udgave under Titlen: Basic Principles of Business Economics and National Calculation. Betegnelsen Basic Principles er saare karakteristisk, fordi det gælder alle Afhandlingerne, at de netop søger ind til det fundamentale ud fra den Grundbetragtning, at kun, naar dette er klaret, har man en solid Basis for at finde Rede i det praktiske Livs brogede Mangfoldighed.

Der findes med en enkelt Undtagelse intet i denne Bog, som ikke tidligere har været trykt, og dog tror jeg, at alle, der interesserer sig for økonomisk Forskning, vil være Dr. Jantzen taknemmelig, fordi han har samlet disse Afhandling; thi de fleste af dem er af den Karakter, at man vil søge tilbage til dem for at faa klaret sine Tanker angaaende de Problemer, de behandler.

Den ældste og længste af Afhandlingerne i Voxende Udbytte, var i sin Tid et overordentlig værdifuldt Indlæg, der klarede mange Ting op, som tidligere havde været dunkle. Fra den ældre Literatur havde man i Økonomien været vant til at arbejde med Begreberne voksende, aftagende og

konstant Udbytte, som »Produktionslove«, der var gældende henholdsvis for Industri, Landbrug og Haandværk, men i denne Afhandling viser Forf., at der ikke gælder særskilte Love for de enkelte Produktionsgrene, men at disse Loves Gyldighed er et Spørgsmaal om Kapacitetsudnyttelse. Stigende og faldende Udbytte er et Udtryk for, at der i Produktionen af tekniske Grunde indgaar store udelelige Enheder, og konstant Udbytte kan strengt taget kun forekomme, hvor fuld Delelighed er tilstede og hvor alle Produktionsfaktorer kan forøges proportionalt.

I denne Afhandling forekommer ogsaa en klar og praktisk Definition af »Teknikgraden«, ligesom Relativiteten i Begrebet »faste« og »løbende« Omkostninger klargøres. Her er ikke Stedet til at gaa ind paa Detailler i denne Afhandling. De Problemer, den behandler, har siden været Genstand for omfattende Drøftelse af en Række andre Forf., men da den fremkom, betegnede den noget afgørende nyt, i hvert Fald her i Landet, og den har stadig Værdi ved sin klare Fremstillingsform; Dr. Jantzen er næsten genial, hvor det drejer sig om grafisk Fremstilling af indviklede Sammenhænge.

Den næste Artikel, der handler om Toldkrig, vakte ret livlig Kritik, da den fremkom. Hovedtesen er, at Frihandel vil føre til visse Virksomheders Ruin, fordi det vil kunne betale sig for tilsvarende Virksomheder i Udlandet, hvis deres eget Marked er beskyttet af Told, at eksportere til de løbende Omkostninger + Fragt, hvorved den hjemlige Virksomhed berøves sin Profit og Dækning for faste Omkostninger. Denne Trafik kan standses ved en ny Told, der er Dumpingmarginalen ÷ Fragt; den vil føre til Udnyttelse af den hjemlige Produktionskapacitet og vil saaledes skabe lave Produktionsomkostninger, og vil ikke føre til højere Priser for Forbrugerne.

Det af Forf. anvendte Eksempel er forsaavidt ejendommeligt, som det drejer sig om to Virksomheder, der ved fuld Kapacitetsudnyttelse og samme Omkostningsforhold sælger Halvdelen af Produktionen i Konkurrentens Land mod Afkortning i Prisen med Fragts Beløb. Man skulde dog synes, at de hurtigt kunde blive enige om en anden Ordning, og at en saadan Tilstand i hvert Fald ikke kunde overleve en Højkonjunktur, hvor Afsætningen i Hjemlandet vokser. De Resultater, Eksemplet giver, er derfor næppe almengyldige, men man faar dog et interessant Indblik i Toldkrigens Muligheder. Det viser, at Situationen kan komme til at ligge saaledes, at en Told ikke forhøjer Prisen i det Land, som indfører den, idet den udenlandske Eksportør i det »ubeskyttede« Land kan se sin Fordel ved at betale Tolden af sin Fortjeneste. Spørgsmaalet har imidlertid tabt Hovedparten af sin Interesse, efter at man er kommet ind paa en kvantitativ Regulering af Udenrigshandelen.

Den følgende Artikel, Rationalisering som Statsopgave, er Forf.s eneste Bidrag til den socialfilosofiske Diskussion. Hans Grundsynspunkt er, at Mennesket af Naturen er et Rovdyr, der — eventuelt paa andres Bekostning — kun har sin egen Interesse for Øje; Rovdyrinstinktet har hidtil været Fremskridtets Drivkraft gennem en haardhændet Udvælgelsesproces. Under denne Proces, der politisk har fundet Udtryk i Liberalismen, har de enkelte Individuer i deres Stræben efter Profit fuldkommengjort Teknikken og dermed øget Produktionsmulighederne stærkt; men samtidig er Produktionsmaskineriet i højere og højere Grad baseret paa et kompliceret Samspil af utallige Kræfter spredt over store Omraader; og derigen-

nem er det blevet overfølsomt for Forstyrrelser, hidrørende fra Individets, Grupper eller Landes snæversynede egoistiske Bestræbelser. Med andre Ord: Junglementaliteten, der har været saa stærk en Befordrer af Fremskridtet, er nu blevet dets Ødelægger; der kræves ikke længer Konkurrence, men Organisation.

Dr. Jantzen synes at se Redningen i en af Staten godkendt branchemæssig Organisation af det økonomiske Liv, hvorved Konkurrencen ophæves og erstattes med Kooperation, saaledes at den tekniske »Rationalisering« suppleres med en social »Rationalisering« til Opnaelse af den Harmoni, der til syvende og sidst alene skaber en virkelig Rationalisering.

Folk, der har beskæftiget sig med socialfilosofiske Emner, vil næppe finde noget nyt i disse Betragtninger, og heller ikke noget Bidrag til Løsning af de Vanskeligheder, en saadan statsautoriseret branchemæssig Monopolisering vilde skabe; der er vel ikke paa Forhaand nogen Grund til at tro, at Konflikten mellem de vertikalt organiserede Grupper kortsynede Interesser skulde blive mindre end den tilsvarende Konflikt mellem de horisontalt organiserede, og der er vel heller ingen Grund til, at den skal have mindre forstyrrende Virkninger paa det økonomiske Liv, der jo i allerhøjeste Grad er baseret paa Samarbejde mellem de specialiserede Brancher.

Dr. Jantzens Betragtninger fører derfor over i Statsdiktaturet som den logiske Konsekvens. Heller ikke her er der nogen større Sandsynlighed for, at »det almene Vel« skal blive Maalet, af Hensyn til hvilket der rationaliseres eller økonomiseres, men der vil blive Mulighed for en rationel Udnyttelse af Kræfterne i de Grupper Interesse, som Staten i Kraft af Fler-tallet repræsenterer. Dog denne Tilstand kan meget vel tænkes at blive mere tilfredsstillende ogsaa for de ikke begunstigede Grupper; det er altid behageligere at blive barberet med en skarp end med en sløv Kniv.

Konsekvensen af Dr. Jantzens Tankegang er altsaa den saakaldte Planøkonomi, d. v. s. en centraliseret Ledelse af hele Landets Økonomi, en Betragtning af det nationale Samfund som en Forretning. Den her omtalte Artikel staar derfor som et Preludium til Resten af Bogen, som netop beskæftiger sig med en saadan national Forretning. Under Læsningen af disse Afhandlinger kan man ikke undgaa at faa den Opfattelse, at Dr. Jantzens Hjerte er hos denne Planøkonomi; det er baade hans Ingeniør-opdragelse og hans almindelige samfundsfilosofiske Indstilling, der fører ham derhen. Ikke desto mindre vil han ikke helt kaste sig i Armene paa Bevægelsen, og spredt mellem rent teoretisk Analyse finder man derfor Forsikringer om, at hans Beskæftigelse med disse Problemer ikke betyder nogen Kærlighed til Planøkonomien, men er dikteret af den Omstændighed, at alt driver i den Retning, og at man derfor maa have udredet Problemerne, for at Planøkonomien kan blive rationel. Disse Fornægtelser virker imidlertid snarere som Indicier end til at berolige den Læser, for hvem Planøkonomi er Pesten. Ikke desto mindre er disse Afhandlinger fra et videnskabeligt Synspunkt langt den værdifuldeste Del af Bogen og alene rigelig Undskyldning for dens Fremkomst.

I den første lille Artikel fra 1933 faar man for første Gang en klar Fremstilling af Sammenhængen mellem Udenrigshandelen og den nationale Velstand; man ser, hvorledes Udenrigshandelens Betydning eller Produktivi-

tet aftager med dens Størrelse, og man ser ogsaa, hvorledes denne Sammenhæng beror paa Sammensætningen af Landets naturlige Ressourser. Selvfølgeligheder, vil man sige, ja, men har disse Selvfølgeligheder fundet Udtryk i Handlinger eller politiske Krav? Uvidenheden om økonomiske Sammenhænge er saa stor, at det, der for den trænede er Selvfølgeligheder, faar den største praktiske Betydning.

Efter denne Indledning følger Bogens Tyngdepunkt, Artiklen: Om plan-økonomisk Teori. Dr. Jantzen definerer her Begrebet Økonomikreds. En Økonomikreds er en Samling økonomiske Bestræbelser, der er underkastet en fælles Vilje og Ledelse. Det kan være en enkelt Husholdning, en Erhvervsvirksomhed eller et stort Samfund bestaaende af mange Elementarkredse.

Med denne Definition har Forf. gennemført Analogien fra den private Erhvervsvirksomhed til Staten i økonomisk Henseende, og der bliver nu Basis for Anvendelse af Driftsøkonomiens fundamentale Sætninger paa Samfundets Økonomi. Dermed er Emnet for Resten af Bogen — med en enkelt Undtagelse — givet. Det falder udenfor en Anmeldelses Ramme at gaa i Detailler. Her skal blot bemærkes, at Fremstillingen er lysende klar, og at Forf.'s Opfindsomhed med Hensyn til praktisk grafisk Fremstilling fejrer nye Triumfer; enkelte Steder kunde Teksten til Figurer og Tabeller være mere udførlig.

Den Grundsætning, som Undersøgelserne Gang paa Gang resulterer i, er, at ligesom det i en Virksomhed gælder, at Økonomien kræver, at man ikke køber en Faktor ude fra, naar man har den selv, og at man først skal tage de mest produktive Maskiner i Brug, saaledes gælder det samme under »Planøkonomi«. Naar man har ledig Arbejdskraft, skal man ikke købe Ting i Udlandet, som kan laves af hjemlig Arbejdskraft, idet denne fra et nationalt Synspunkt maa anses for gratis. Den Valuta, man kan skaffe sig, maa — naar den ikke er tilstrækkelig til at dække alle Behov — fordeles paa Virksomhederne efter deres Produktivitet, d. v. s. efter Størrelsen af den Nationalindtægt, som kan skabes pr. Enhed af Valuta.

Efter den store Artikel følger et Par mindre Afhandlinger, der betyder en Supplering og Uddybning af Emnet, og Dr. Jantzen har efterhaanden udviklet denne Teori til noget i Retning af Fuldkommenhed. Han finder saaledes Grænsen for Selvforsyning under forskellige Forudsætninger, d. v. s. Grænsen for, at det skal kunne betale sig bedre at lave en Vare selv fremfor at skaffe sig den ved at lave en Eksportvare og tilbytte sig Varen fra Udlandet.

Midt under Behandlingen af disse Problemer kommer Dr. Jantzen ind paa Sammenhængen mellem en Krediteksponering og Valutareserver; det er utvivlsomt den stigende Valutagæld under Ekspansionen i 1934, der har inspireret denne Artikel. Bortset fra den klare Fremstilling af den Proces, hvormed Valutaforbruget sker, er der intet Nyt i denne Artikel. Vi har sikkert alle været klar over, at naar Nationalbanken stiller Midler til Raadighed for Bankerne eller Publikum, kan dette Beløb trækkes i udenlandsk Valuta, og at Nationalbanken derfor — med mindre Valutacentralen paa effektiv Maade overtager Reguleringen af Handelen med Udlandet — er begrænset i sin Kreditgivning af den Valuta, den kan disponere over.

Der er ingen Tvivl om, at vor Viden og Indsigt er væsentlig forøget ved

Dr. Jantzens Arbejde, særlig paa Planøkonomiens Omraade, men samtidig tror jeg, at hans Undersøgelser er af stor praktisk Betydning. De viser klart og tydeligt, hvilken Viden man skal være i Besiddelse af for at kunne drive Planøkonomi; man skal kende de forskellige Produktionsgrenes og Virksomheders Grænseimportkoefficienter. Noget rationelt Arbejde for at tilvejebringe denne Forudsætning, er saa vidt mig bekendt endnu ikke udført i større Udstrækning, men man er efterhaanden — ikke mindst takket være Dr. Jantzens Virksomhed — blevet opmærksom paa Spørgsmaalet og søger at skønne derom.

Men den vigtigste Betydning, som Dr. Jantzens Analyse har, er dog i mine Øjne, at den klart viser de uhyre Vanskeligheder, en Planøkonomi, naar den skal fortjene sit Navn, indebærer, og at den derfor maaske kan mane til nogen Forsigtighed i Fremmarchen ad denne Vej. Hele denne nøjsommelige, og man kan godt sige i Praksis umulige Gruppering af Virksomhederne efter deres Importkvotient, og Udfindelsen af, hvor nye Eksportmuligheder eller importbesparende Produktioner ligger, gaar jo meget simple, naar man tilpasser de udenlandske Vekselkurser, saaledes at der bliver fuld Beskæftigelse eller forhøjer Im- og Eksportpriser ved Told og Eksportpræmier, men denne Told eller disse Eksportpræmier skal ikke, saaledes som Dr. Jantzen antyder det, deskriminere; thi i saa Fald faar man ganske de samme uløselige Rangforordningsproblemer, som netop Reguleringen af Priserne skulde klare.

Jørgen Pedersen.

J. A. Tork: JERNBANETARIFFER OG OMKOSTNINGSBEREGNINGER. Ingeniørvidenskabelige Skrifter B. Nr. 19. G. E. C. Gad, København 1939. 92 Sider. Pris Kr. 3,00.

»Nærværende Afhandling søger at belyse de økonomiske Principper og Omkostningsforhold, som indvirker paa Fastsættelsen af Banernes Befordringspriser for Godsbefordringen« (Forord). For at finde den rigtige Tarif er det, siger Forfatteren, nødvendigt, »først at fordele de variable Udgifter paa de enkelte Befordringsarter, hvorved man faar disses Minimumsudgifter. Dernæst maa det gennem den senere Prisdifferentiering bestemmes, hvor meget Minimumsudgifterne skal forhøjes for at give Dækning for de faste Udgifter« (S. 25). Dette Prisdifferentieringsproblem har Forf. med Rette stillet i Midtpunktet af sine Undersøgelser. Selve den Maade, hvorpaa Prisdifferentieringen foretages, afhænger naturligvis af det Maal, Banen tilstræber med sin Prispolitik. Forf. fremhæver paa flere Steder rigtigt, at en Bane enten kan søge at opnaa den størst mulige Fortjeneste i en bestemt Tidsperiode eller at gøre den størst mulige samfundsmæssige Nytte ved at maksimere Konsumentrenten og at Prisdifferentieringens Form i høj Grad beror paa det Formaal, man tilstræber (se Side 75—81). Det er derfor ikke korrekt, naar Forf. paa Side 28 siger, at Differentiering er »en økonomisk Foranstaltning, som har til Formaal at skaffe den i Virksomheden bundne Kapital bedst muligt forrentet«.

Den analytiske Behandling af Prisdifferentieringsproblemet gennemføres af Forf. efter de gamle, fra Colson og andre kendte Linier, for hvilke det er karakteristisk, at der arbejdes med een eneste Efterspørgselskurve, nemlig Konsumenternes totale Efterspørgselskurve. En saadan Fremgangsmaade er imidlertid urigtig. Forf. siger selv: »Rigtig opfattet hidrører de